

Kovács Klára

A magyar testnevelés és sport fejlődésének társadalmi és politikai tényezői a második világháborúig

Középkori előzmények

Hazánk testkultúrájának kezdeteit vizsgálva egészen a lovagi korba kell visszatekintenünk: egy olyan időszakra, amikor még ismeretlen volt a lőfegyver, s a harcra való felkészülés – amely test test elleni küzdelmet jelentett – a lovagi nevelés szerves részét képezte. A vívás, a lovaglás, az úszás, a vadászat közvetlenül, a retorika és a sakk közvetve – mint a taktikai készségek fejlesztéséhez és a hősi példák ismertetéséhez használt tanítási módszerek – jelentették a háborús felkészítés alapjait. Az ezekből szerzett ismereteket lovagi tornák keretében mutatták be. Ilyen eseményeket rendeztek Könyves Kálmán, II. István, II. Béla és más uralkodóink udvaraiban. A lovagi számokat később kiegészítették futó- és ugróversenyekkel. Az Anjou-királyok idején nyugati mintára csoportos és páros viadalokat vívtak, amelyekben az ellenfelek fa lándzsákkal küzdöttek egymással. A végvárokban gyakran rendeztek lovas párviadalokat az ellenség elleni harcra való felkészülés érdekében. A gyakorlatok között idővel a birkózás is megjelent.

A humanizmus hatására a nevelésben is egyre fontosabb szerepet játszott a testi képességek fejlesztése. Ennek első szószólója hazánkban a padovai egyetemi tanár Pier Paolo Vergerio volt, aki 1417-től haláláig, 1444-ig volt Zsigmond király udvari tanácsosa. Meglátása szerint nemcsak a gyerekek, hanem a felnőttek életében is jelentős szerepe van a testnevelésnek. Ahhoz, hogy a harctéren megállják a helyüket, gyakorolni kell a lovaglást, a kődobást, a gerelyhajítást, s edzeni kell magukat ugrásban, futásban. Vergerio nyomdokain haladva Hunyadi Mátyás nevelője, Vitéz János is sokoldalú emberré igyekezett nevelni tanítványát, s ennek szerves részét képezte a testi készségek rendszeres fejlesztése is. További fontos eredmény, hogy Mátyás a rendszeres fizikai aktivitás mellett a higiéniaira is nagy figyelmet fordított: hideg-meleg vízzel ellátott fürdőszobákat építtetett. Miközben a nemesek és arisztokraták között egyre inkább elterjedtek a lovagi játékok, a parasztság körében alig beszélhetünk testkultúráról, a testi készségek fejlesztéséről, néhány népi játék és a vadászat kivételével. Rontotta a helyzetet a II. Ulászló által szentesített 1504. évi XVIII. tc., amelynek értelmében megtiltották a számukra a vadászatot és a madarászást. Az a nézet uralkodott ugyanis, hogy ezek miatt hanyagolják el a szőlők és földek művelését.

A testnevelés további fejlődéséhez járult hozzá a lutheri és a népi reformáció megjelenése, ugyanis ezek pedagógiájában — még ha korlátozott mértékben is — szerephez jutott a fizikum fejlesztése. Ennek hatására a testnevelést addig egyértelműen ellenző katolikus egyház — főleg a jezsuita iskolák — tanítói elismerték a testnevelés fontosságát annak érdekében, hogy a pápa harcosai el tudják viselni a testi szenvedést. A tananyag itt lovaglásból és játékokból állt. A városi polgárság körében a céllövészlet terjedt el a

leghamarabb. Az első ilyen egyletek már a 16. században megjelentek, elsősorban a Habsburg-uralom alatt álló és a törököktől fenyegetett felvidéki városokban.

A 17. századi pedagógia egyik legnagyobb hatású alakja, Comenius szinte minden művében hangsúlyozta a testnevelés fontosságát. Élesen mutatott rá a hazai közművelődés elmaradottságára, a borzalmas egészségügyi viszonyokra és az általánosan elterjedt testi-lelki tunyaságra. Ennek ellenszereként hívta fel a figyelmet a mozgásos játék napi szintű gyakorlására, amelyeket lényegében a mai sport fogalmával azonosított: közéjük sorolta a futást, az ugrást, az úszást, sőt az ökölvívást is. Mégis, a továbbiakban hanyatlást figyelhetünk meg a hazai testnevelés ügyében: mind a jezsuita, mind a református iskolákban lassan teljesen kiszorultak a testedző gyakorlatok, Apáczai és Comenius sokoldalú nevelésre irányuló törekvései szinte teljesen feledésbe merültek. Csak a Ratio Educationis (1777) hozta újra vissza a testi nevelést az iskola falai közé, edzett polgárokká és jó katonákká nevelés céljából. Több cikkely is mintegy programszerűen fektette le az egyes gyakorlatokat, s a végzésükhöz szükséges feltételek biztosítását. Közöttük szerepelt az úszás, a korcsolyázás, továbbá a karokat és lábakat megmozgató játékok. Az iskolákba azonban leginkább csak nemesek, arisztokraták, esetleg nagypolgári családok sarjai kerültek be, így az egyszerű nép egészségi állapotát, s edzettségét érintő problémák még mindig nem oldódtak meg. A magyar parasztság fizikai, szellemi felemelkedéséért elsőként Tessedik Sámuel küzdött, aki – mint a filantropisták pedagógia irányzatának követője – nagy jelentőséget tulajdonított a test edzésének, a szabad levegőn folytatott játéknak.

A nemzeti-polgári testkultúra alapjainak lerakása

A hazai sport intézményesülésének kezdete a reformkorra tehető. Az első kardvívó klubot, a Kolozsvári Viadal Intézetet 1824-ben alapították, az első magánintézmény 1839-ben nyitotta meg kapuit Pesti Testgyakorló Intézet néven. Alapítója Fuchs Keresztély dohánygyáros volt, aki Pestre hívta Clair Ignác francia gárdatisztet. Elsősorban vívást, a műlovaslásból ismert voltizsálást és atlétikai alapmozgásokat tanított, felesége pedig a leánynövendékekkel foglalkozott. Ebben az időszakban vált a fizikai erőnlét, az egészséges emberről való gondolkodás és a bátorság kifejezése a hazai össznemzeti programideológia részévé. Ekkoriban a gentleman sport hazai megnyilvánulásai mindössze a lótenyésztésben hasonlítottak az angol szigetországi modellhez. Sőt, kifejezetten hazai sajátosságnak tekinthető, hogy az ősi nemesi virtus és a népi vetélkedők hagyományainak újraértelmezésével a nemesek épp saját háttérbázisukat kívánták megerősíteni ellentétben az angol arisztokrata gentleman klubok társadalmilag zárt szervezeteivel. Ugyanakkor kétségtelen, hogy Angliában a testkultúra egészségvédelmi, jellemformáló és munkára nevelő felfogásával hozzájárultak a modern sportpedagógia megfogalmazásához. Ennek polgári vonulatához tartoztak a ló-, futó-, evezős-, botvívó-, birkózó- majd pedig az ökölvívóversenyek, az előkelő körök fizikai aktivitásai közé pedig a zártkörű vadász-, úrlovász-, korcsolya-, curling-, krikett-, vitorlás- és golfklubokban történő szabadidő-töltés. A reformkorban egyre több politikus emelt szót az iskolai testnevelés bevezetéséért, s nemcsak szavakkal, hanem példamutatással is hangsúlyozták ennek jelentőségét. Széchenyi István és Wesselényi Miklós angliai körútjukról hazatérve bemutatták a szigetországi sportélet magas színvonalát, s sürgették ennek hazai adaptálását. Maguk többször vettek részt Duna- és Balaton-átúszáson, de foglalkoztak vívással, lovaglással,

vadászattal és ökölvívással. A kor kiemelkedő politikusai felismerték a testnevelési és sportszervezetek társadalmi és honvédelmi jelentőségét. A létrehozott bázisintézmények ifjúságával, testgyakorló-, lovász-, vívó- és úszómestereivel együtt vállalták azt a küzdelmet, amely az 1848–49-es szabadságharc eredményeként egy független ország megerősítéséhez szükséges lett volna.

A szabadságharc leverése után a Habsburg-uralom kultúrpolitikája nem törekedett a testkultúra vívmányainak teljes megsemmisítésére, de a koronatarományokat egybeolvasztó törekvések érdekében szétzúzta a nemzeti függetlenségi töltésű bázisokat. Ennek eredményeként a lövész-, vadász-, korcsolyázó-, úszó-, tánc-, torna-, vívó- és lóversenyhálózatok kiépítésére irányuló próbálkozások megtorpantak, s csak egy-egy helyi kezdeményezésre korlátozódtak. Mérföldkőnek számít ebben a Pesti Torna Egylet és a Clair-féle Pesti Testgyakorló Intézet 1866-os fúziójából létrejövő Nemzeti Torna Egylet (NTE), amely egyfajta kilábalást jelentett a hazai sportfejlődés depressziójából. A „nemzeti” szó a demokrata szemléletű polgárság testkultúrán belüli színre lépését jelöli (értelmiségiek, hivatalnokok, kereskedők, iparosok, diákok), de túl is mutatott az egyesületi szinten, hiszen szervezőközpontjává vált a hazai polgári nemzeti torna-, evezős- és korcsolyamozgalomnak, illetve az iskolai tornaoktatásnak és szakemberképzésnek. Ugyanakkor látható és érezhető volt, hogy a magasabb társadalmi rétegek tagjai, bár osztoztak a polgársággal a kulturális élet és vállalkozások területén, a politikai élet szerves részét képező, a társadalmi tagozódás státuszszimbólumává váló egyleti életben nem szívesen keveredtek velük. A dzsentri és birtokos rétegek elkülönülését az mutatta, hogy lövészegyleteik nagy részét a vármegyékbe szorították vissza. Az arisztokrácia társadalmi elkülönülését a fal-kavadászat és a lovassport fejezte ki a legjobban. Íratlan szabály volt, hogy sportszerűen lovagolni és galopp-pályán futtatni csak a legfelsőbb elitrétegeknek lehet, ehhez pedig hozzájárultak a magas klubtagsági díjak is.

A modern sport intézményesülésének nemzetközi és hazai tendenciái az első világháborúig

A 19. század végéig az Egyesült Államokon és Anglián kívül Európában a mai értelemben vett tréner csak a lóversenysportban, a vívásban, a tornában és a sakkban létezett, a college típusú diákklubokban az úszó-, csónak- és játékmesterek – akik rendszerint kiöregedett professzionisták voltak – inkább menedzseri és kondicionáló feladatokat láttak el. A szakosztályokban zajló edzés inkább volt tekinthető rekreációnak, sajátos életvitelnek, amely meghatározott étkezési módot, masszázst, izzasztást és önmegtartóztató magatartásmódot foglalt magába. A nemzetközi versenyek hatására a 20. század elején az európai amatőrtrening is fejlődésnek indult a magasabb szintű eredményekhez szükséges készségek és képességek elsajátítása érdekében. A sportoktatók az egyes sportágakhoz szükséges készségek, képességek fejlesztése mellett igyekeztek elsajátítani és megtanítani, hogyan lehet az adott mozdulatokat a leggazdaságosabban kivitelezni, illetve felismerték a taktika fontosságát is. A versenyekre való felkészülést megkönnyítette, hogy a sportágak még nem differenciálódtak, egy-egy sportoló több sportágot is űzött, s indult el versenyeken (ún. „all round” sportolók). Így egész évben tudtak gyakorolni: nyáron úsztak, futottak, kerékpároztak, atletizáltak, futballoztak, télen korcsolyáztak, tornáztak vagy birkóztak. A lezajlott kontinensviadok és világbajnokságok sikerei nyomán alakultak meg a különböző sportágak nemzetközi szövetségei. Ezek eltörölték a korábbi versenyek eredmé-

nyeit, mondván, hogy valódi világbajnokságokat csak ezután lehet rendezni. Ugyanakkor a sporttörténetírás az elődök iránti tiszteletből bevezette a „nem hivatalos” kategóriát. Az első ilyen EB-t úszásban 1889-ben magyar, német és osztrák egyesületek rendezték. Gyorskorcsolyázó VB-re 1890-ben, atlétikai EB-re 1891-ben került sor. Hasonlóképpen tartottak világ- és Európa-bajnokságokat teniszben, birkózásban, evezésben, jégkorongban stb., azonban ezeket számtalan vita, botrány kísérte. Ez pedig meggyőzte az egyes szakágak irányítóit a nemzetközi szövetségek, szabályok és feltételek létrehozásának szükségességéről.

Az ókori olimpiák újjáélesztésének gondolata már a középkortól kezdve megfogalmazódott. Az újkori olimpiai mozgalom megszervezése a francia Pierre de Coubertin nevéhez kapcsolódik. Olyan társadalmi szervezetet kívánt létrehozni, amely befolyásolhatja az állam iskolapolitikáját, s elősegíti a testnevelés békés sportvetélkedéssel összekapcsolt kibontakozását. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) alapító kongresszusára Párizsban, 1894. június 16–23 között került sor. Az első, 1896-os újkori olimpia helyszínként Budapest neve is szóba került. A játékok lehetőséget biztosítottak Magyarországnak megnövekedett politikai, nemzetközi súlyának megfelelő külső szimbolizálására, így a hazai sportpolitika figyelme átterelődött a saját sportdiplomácia, sportképviselő létrehozására, a nemzeti színek használatára. A magyar sportdiplomácia első kiemelkedő alakja Kemény Ferenc egri állami reálistólai igazgató volt, akit 1894-ben a Nemzetközi Atlétikai Kongresszus alelnökévé, s a NOB tagjává választottak. Az 1896-os athéni olimpián Magyarország önálló államként nyolc versenyzővel és öt kísérővel képviseltette magát, s Hajós Alfréd révén úszásban két olimpiai bajnoki címet szerzett.

Magyarországon a sportélet a 19. század utolsó két évtizedében kezdett társadalmi tevékenységgé válni: háttérbe szorultak a gentlemantradíciók, az integráció és a differenciálódás eredményeként kialakultak az első mai értelemben vett sportágak: az úszás, az evezés, a korcsolyázás, az atlétika, a kerékpározás, s a századforduló után rohamosan terjedő labdarúgás. A társadalom politikai és gazdasági átalakulásával járó életforma-változás magával hozta a testkultúra tartalmának, szerepének és megjelenési formáinak korszerűsödését is. A kapitalista gazdaság és ipar tendenciái, a modern technika fejlődése és vívmányai, a szabadidő növekedése, illetve a társadalmi élet intenzív kitöltése a testkultúra területén is előtérbe helyezték a személyes teljesítmények összemérését, s az ezek lebonyolításához szükséges keretek biztosítását. Egyre több szakosztály alakult, s ezek versenyzést, nemzetközi kapcsolatokat lebonyolító szövetségekbe tömörült hálózatokká fejlődtek. A sportmozgalom gomba módra szaporodó – elsősorban az ipar, a kereskedelem és a közlekedés központjaiban létrejövő – bázisaiban egyre több módosabb városi középréteg, értelmiségi, hivatalnok, kereskedő, iparos és vállalkozó vett részt (leszámítva a még mindig exkluzívnek tekintett agarászatot és vívást). Kialakult az egylethez tartozás tudata (klubszínek), amelyeket versenyeken viseltek a tagok a tavaszi és az őszi idényekben. A versenyszezonokon kívül a kaszinókban, kávéházakban, polgári körökben székelő egyletekben továbbra is folyt a társasági élet: bálakat, esteket, alkalmi szórakozásokat szerveztek. E törekvéseknek köszönhetően a német tradíciókhoz mereven ragaszkodó NTE-ből kivált a Budapesti Torna Club (BTC), majd pedig a Magyar Testgyakorlók Köre (MTK), amelyek alig egy évtized alatt a kerékpározás, úszás, birkózás és labdarúgás úttörőiként váltak ismertté. Az egyes sportágakban elért sikerek egyik magyarázója, hogy egyre több külföldi, valódi szakértelemmel ellátott edző jelent meg,

a sportágak differenciálódásával pedig kialakultak a szakosztályok. A rendszertelen versenyélet, a szervezők önkényes szabályai, a lassú hírközlés és a pontatlan adatnyilvántartás következtében kialakuló problémák egyre sürgetőbbé tették az országos egyesületek, szövetségek létrehozását. Ezek hatására jött létre 1885-ben a Magyarországi Torna Egyesületek Szövetsége (MOTESZ), 1893-ban a Magyar Evezős Szövetség (MESZ), 1897-ben a Magyar Atlétikai Szövetség (MASZ) stb. Az országos szövetségek létrehozása és az egységes szabályok bevezetése ugrásszerűen megnövelték az országos bajnokságok presztízsértékét. Egyre inkább háttérbe szorult az „all round” sportolótípus, és egyes sportágak esetében megjelentek a sztárok is. A MOTESZ és MASZ szervezeteiben már ekkor vitát váltott ki az amatőrizmus kontra profizmus (azaz a pénzért sportolás) kérdése.

A századfordulón a vezető egyesületek és szövetségek működését a sportélet társadalmi szerepe határozta meg. A csúcson a konzervatív latifundiális arisztokrácia zárt exkluzív klubjai helyezkedtek el. Elkülönülésük látványos szimbólumai voltak a lovaglás, a vívás, a vadászat, a vitorlázás, az autósport, a golf és a tenisz. A sportélet gerincét az úri középosztály klubjainak képviselői alkották. Ezek bázisát a dzsentri földbirtokosok, a tehetősek polgárok, az állam, a megye, az egyházak vezető tisztségviselői, a középnemesség leszármazottjai, a diplomás értelmiségiek és a katonatisztek képezték. A harmadik kategóriába a középosztályból kiszoruló kereskedők, vendéglősök, kisiparosok, altisztek és más alkalmazottak egyletei kerültek, míg a negyedikbe a munkások, kisiparosok és kis-kereskedők egyesületei. Bár létszámukat tekintve ők képezték a társadalom legnagyobb részét, a sportéletben nem játszottak meghatározó szerepet: az aktív sporttevékenységet folytatók mintegy 50-55 százalékát az arisztokrácia tagjai tették ki. A sportág és klub megválasztását a társadalmi, faji, vallási és anyagi tényezőkön túl az is meghatározta, hogy a szakosztályok és egyesületek munkájában a társadalmi együvé tartozás fontos szerepet játszott. Az egyenlőtlenségeket tovább növelte a sportmozgalom Budapest-központúsága. Ez egyrészt kedvezett a központosítási törekvéseknek és az élsport fejlődésének, másrészt azonban megnehezítette, sőt sokszor ellehetetlenítette a vidéki klubok létrejöttét, működését. Mégis azt kell mondanunk, hogy még az ilyen kedvezőtlen társadalmi feltételek mellett is sikerült a munkásoknak saját sportmozgalmat indítaniuk – bár nyugaton ekkorra már javában működtek a munkássport egyesületek. Először az NTE nyitotta meg kapuit a munkások előtt, a kormányzat politikájában tett engedelmények hatására. A milleniumi gyáralapítási láz hatására hazánkba települő német, cseh, osztrák és a visszatérő magyar munkások korábbi, a külföldi munkás testgyakorló és tornaintézetekhez kötődő tapasztalatai alapján megkezdték az első munkás tornaegyesületek létrehozását. Ezután sok szakszervezeti csoportban alapítottak sportági tagozatokat, így pl. a Természetbarátok Turista Egyesületét (1910), az Erzsébetfalvi MTK-t (1909), a Vas-és Fémmunkás Sport Clubot és az Újpesti MTE-t (1911).

Az iskolai testnevelés ügyében is jelentős fejlődési tendenciákat tapasztalhatunk. Eötvös József kultuszminiszternek köszönhetően az 1868. évi XXXVIII. tc. kötelezővé tette az elemi iskola alsó és felső tagozatait, illetve a polgári iskolák számára a testgyakorlatok bevezetését. A tananyagban főleg a német torna elemei domináltak, de a tantervet és segédanyagokat úgy állították össze, hogy ezt a szakképzett tornatanítókon kívül a katonai múlttal rendelkező elméleti tanárok és tiszthelyettesek is tanítani tudják. Az iskolai tornaórákon kívül a gyerekek továbbmélyíthették tudásukat, és új sportágakat is megismerhettek az egyre növekvő számú egyesületekben, magántestgyakorló és vívótermi fogla-

közásokon. Az is előfordult, hogy az iskolák és az egyesületek vezetői megegyeztek abban, hogy a tanulók az órarend részeként hetente néhány alkalommal bejárhattak sportolni. Az ifjúság tornaoktatásának harmadik útja is létezett: Pesten és néhány vidéki nagyvárosban a 10-16 éves fiúkat menet-, rend- és harcgyakorlatok végzése céljából ifjúsági zászlóaljokba szervezték. A népiskolákban a rendszeres testgyakorlatok bevezetésére csak az 1905/1906-os tanévtől került sor. Az iskolai testnevelés egyre nagyobb mértékű terjedése újabb kihívás elé állította a korabeli sportmozgalmat: hiányoztak a megfelelő szakemberek. Már korábban is voltak halvány törekvések a testnevelő tanárok, tornatanárok képzését végző főiskola létrehozására, de ezek mind lekerültek a napirendről. A századfordulón a képzés főiskolai szintre emelését olyan tényezők akadályozták, mint a tornatanítás iránti előítéletek, bürokratikus nehézségek, az NTE anyagi érdekltsége, a MOTESZ és MASZ közötti ellentétek, s nem utolsósorban a más szakos tanárok féltelme attól, hogy elesnek a tornatanítóként végzett munkájukért kapott mellékkeresettől.

Az első olimpiai és Európa-bajnoki sikerek fokozott önállóságra sarkallták az ország vezetőit, amely sokszor a monarchián belüli sporthegemóniáért vívott harcba csapott át, elsősorban a horvátokkal és a csehekkel. Az összeütközések az utóbbiak rovására megkötött szerződésekkel zárultak, miközben nevető harmadikként Németország játszott egyre inkább meghatározó szerepet. Ugyanakkor látnunk kell, hogy Magyarország jelentős szerepet játszott mind az olimpiai mozgalom, mind a NOB működésében, sőt a magyar delegáció tagjai felterjesztették az 1920-as olimpiai játékok Budapesten történő megrendezésének tervét. Ehhez szükséges infrastrukturális fejlesztések közül a legfontosabbat, a Népstadion felépítését is vállalták volna.

Az 1910-es évektől a testkultúrát érintő kezdeményezések – a háborúra való felkészülés érdekében – már egyértelműen magukon hordozták a katonai előképzés célzatosságát, s politikai manipulációk szolgálatát. Ennek jegyében hozták létre a testnevelés és sport első hazai irányító szervét, az Országos Testnevelési Tanácsot (OTT). Az első világháború traumáját követően 1919-ben a kommunista erők vették át a hatalmat, s hozták létre a Tanácsköztársaságot, amely alig öt hónapig állt fenn. Az ún. Forradalmi Kormányzótanács legfontosabb sportügyet érintő intézkedése az OTT feloszlata, s az ennek helyébe lépő Testnevelési Ügyek Direktóriumának (TÜD) létrehozása volt. Ennek fő feladata a munkásegyletek és szervezetek segítése volt, bekapcsolva a sportoló munkásokat a nemzetközi munkás sportmozgalmi versenyek áramába.

Testnevelés és sport a Horthy-korszakban

A két világháború között eltelt húsz év igen ellentmondásos a hazai testkultúra és sport fejlődése tekintetében. A Tanácsköztársaság bukása után azonnal elkezdődött a TÜD intézkedéseinek hatálytalanítása, így azt az intézményt is megszüntették, amely épp a néptömegek sportjának további kiterjesztését vállalta fel. Számos létesítményt – elsősorban a munkások sportklubjait – zártak be vagy mondták fel a bérletüket. A szélsőjobboldali ideológiának, militarizmusnak és fajelméletnek alárendelt sportpolitika hozta létre a Magyar Országos Véderő Egyesületet (MOVE), illetve az újjászerveződött OTT-t. Eközben a professzionista sportszemlélet és a fogadás teret nyert a labdarúgásban, az ökölvívásban és a lóversenyzésben. 1919 és 1939 között a szervezett sport különböző formái eljutottak a kistelepülésekre és peremvidékekre, de tény, hogy hozzáférhetőségük a lakosság részéről anyagi feltételekhez volt kötött.

Horthy kormányzósága alatt a sportnak jelentős diplomáciai, bel- és hadpolitikai szerepe volt. Magyarországot háborús vesztesként, a trianoni békediktátumban foglaltak szerint számos hátrány érte, de emiatt vették el tőlünk az 1920-as olimpia rendezési jogát és adták Antwerpennek, ráadásul résztvevőként meg sem hívtak. A sportmozgalom volt az egyetlen eszköz arra, hogy a fiatal fiúk erős, edzett, de a katonai alapokat is ismerő hazafiak legyenek, akiket egy esetleges újabb háború során be lehet sorozni. A VKM egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított a cserkészmozgalomnak, amely a militarizmus eszméinek és a katonai nevelés és felkészítés egyik leghatékonyabb, a győztes országok számára láthatatlan formájának volt tekinthető. Az iskolában kötelezővé tették a testnevelést. A tantervben szintén megjelentek és nagy hangsúlyt kaptak a katonai alapismeretek.

Ki kell emelnünk Klebelsberg Kunó, 1922-től a Bethlen-kormány vallás- és közoktatásügyi miniszterének kiemelkedő tetteit a hazai sport ügyét illetően. Nevéhez fűződik a sportról szóló 1921. évi LIII. tc., majd az Országos Testnevelési Alapról szóló 1924. évi III. tc. megalkotása és végrehajtása (az előbbi törvény Vass József minisztersége alatt készült). A sporttörvény erőteljesen magán hordozta a militarizmus jegyeit, de jelentősen hozzájárult a hazai sportmozgalom fejlődéséhez. Előírta mindkét nem kötelező testedzését – 12-21 éves korig a leventemozgalom keretében –, a Testnevelési Főiskola (TF) megalapítását, a Nemzeti Stadion felépítését, és azt, hogy a városok és egyéb települések támogassák a helyi sportot, illetve a gyári munkásság rendszeres testedzését. Ennek eredményeként számos nemzetközi versenyen vettek részt és értek el eredményeket sportolóink. Klebelsberg kiemelt jelentőséget tulajdonított az ifjúság erkölcsi, hazafias és értelmi nevelésére, az európai kultuszminiszterek között elsőként ismerte fel a tudomány és a felsőszintű képzés jelentőségét a modernizáció korában. Ennek érdekében különös figyelmet fordított az iskolai testnevelés helyzetére, s eltörölte a tornatanítói címet, helyette a testnevelő tanár elnevezést rendelte el, kiemelve ezzel az iskolai testnevelés és testnevelő tanár jellemnevelő, személyiségformáló szerepét. Elrendelte, hogy minden tanév végén, valamilyen ünnepséghez kapcsolódóan minden iskolában tornabemutatót és sportmérkőzést kell tartani, amely az iskolában végzett testnevelő munkáról ad képet. Ő kezdeményezte az első Testnevelési Kongresszus összehívását Szegeden. Parlamenti beszédeiben többször hangsúlyozta, hogy a testnevelést és sportot nem szabad a felsőbb társadalmi rétegek kiváltságának tekinteni és megtartani, hanem ezt az iskolai tantárgyak közé kell illeszteni, ahogy ez meg is történt 1921-ben. Klebelsberg a gazdasági válság idején is igyekezett további fejlesztéseket elérni a sport területén, s meghirdette a sportlétesítmény-programot. Ennek keretében épült fel a Margitszigeti Sportuszoda, s valósultak meg más vidéki sportpályák, uszodák és játszóterek, de ide sorolhatóak a meg nem valósult Nemzeti Stadion, a Téli Sportcsarnok, illetve a tihanyi ifjúsági sporttelep tervei.

A M. kir. Testnevelési Főiskola 1925-ben nyitotta meg kapuit. Megalapítása része volt annak a nevelési koncepcióinak, amely a modern társadalomban a polgárok szellemi képzését társítani kívánta a fizikai erőnléttel. A felvételt magas szintű teljesítményhez kötötték. A kötelező elméleti és orvosi vizsgálatok után a jelentkezőknek gimnasztikából és atlétikából kellett gyakorlatokat bemutatniuk. A TF működésének megindítása azonban számos nehézségbe ütközött: többek között a megfelelő képzettséggel és szakértelemmel rendelkező oktatói bázis létrehozása, az internátusi elhelyezés megszervezése, a sportpályák, termek, öltözők és raktárak biztosítása. A problémák ellenére a főiskola

munkája folyamatosan megerősödött, és viszonylag magas színvonalat ért el a világgazdasági válság ellenére is.

A 30-as években, a háborúra történő felkészülés időszakában, tovább fokozódott, nyílttá vált a leventemozgalom militarizálása, amelyet a hadkötelezettség részévé tettek. A munkás sportmozgalom egyes intézményei (egyesületek, sportlapok) válságba kerültek, bár 1933-ban Gödöllőn még nagy munkásport-találkozót rendeztek. A fasiszta fajelmélet terjedéséből adódóan egyre jobban érződött a zsidó sportolók hátrányos megkülönböztetése, majd üldözése.

A második világháború alatt a hazai sportélet is visszaesett: a férfiak bevonultak katonának, a bajnoki rendszer beszűkült, mivel sok szakosztály nem tudott elindulni a versenyeken sportoló hiányában. Az iskolai testnevelés emelt óraszámában zajlott, de itt szigorú katonai kiképzés folyt. A háború folyamatosan szedte áldozatait a frontokon, s paradox módon e szörnyűségek hatására vontak be egyre több nőt a testedzés és leventeképzés világába, annak érdekében, hogy ők is szolgálhassák a haza védelmét. Így mind elfogadottabbá vált a nők sportolása, majd a versenyeken való részvétele.

(A tanulmány az OTKA (K-101867) által támogatott „Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig” című kutatás keretében készült. Kutatásvezető: Kozma Tamás.)

Felhasznált irodalom

- Bakonyi Tibor: *Állam, civil társadalom, sport*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2007.
- Bay Béla – Réti Anna: *Páston és páston kívül. Sportpropaganda*, Budapest, 1979.
- Norbert Elias: *A civilizáció folyamata*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.
- Földes Éva – Kun László – Kutassi László: *A magyar testnevelés és sport története*. Sport Kiadó, Budapest, 1989.
- Földesi Szabó Gyöngyi: *Post-transformational Trends in Hungarian Sport (1995–2004) = Physical Culture and Sport Studies and Research*, XLVI. 2008/2009.
- Glatz Ferenc: *Gróf Klebelsberg Kunó, a TF megalapítója = Kalokagathia*, 1994. 2. szám.
- Istvánfi Csaba: *Nevelés, testnevelés, sport = Kalokagathia*, 2005. 1–2. szám.
- Kun László: *Egyetemes testnevelés- és sporttörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- Kutassi László: *A főiskolai sportmozgalom egyetemes története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- Szabó Károly: *Iskolai testnevelés és társadalmi sport. Rendes tanári székfoglaló értekezés*, Sárospatak, 1931. Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Takács Ádám = Zempléni Múzsza, 2003. 3. szám.
- Szegnerné Dancs Henriette: *Sporttörténet*. In: Rétsági Erzsébet et al. (szerk.): *Sportelméleti ismeretek. Dialóg Campus Kiadó, Pécs, 2011.*
- Szikora Katalin: *Kilencven éves a Magyar Egyetemi és Főiskolai Sportszövetség = Kalokagathia*, 1997. 1–2. szám.

T. Kiss Tamás: Állami művelődéspolitikai az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrárt szervező munkássága. Magyar Művelődési Intézet – Mikszáth Kiadó, Budapest, 1998.

Takács Ádám: Testre szabott gondolkodás. Értelme és érték a sportban. In: Léptékváltó társadalomtörténet. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére. Szerkesztette: K. Horváth Zsolt – Lugosi András – Sohajda Ferenc. Hermész Kör – Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 120-131. o.

Takács Ferenc: Kultúra, testkultúra és globalizáció = Kalokagathia 1999. 1–2 szám.

Elszakadás